

и обичајима, усменим књижевним наслеђем, географијом, привредом и климом овога простора и града. При томе су дошла до изражаја два наративна плана: белетристичко-путописни (у којем приказује разноврсне утиске, доживљаје и реминисценције с путовања), а затим и документарно-етнографски (у којем приказује народне обичаје и навике, те менталитет „Нишевљана и Нишевљанки“), да би се на крају у последњем четвртом писму осврнуо и на живот нишких Турака. Завршно писмо је најобимније и сасвим уметнички различито зато што је у њега уврштена приповетка, у којој је описана снажна љубав између Туркиње и Србина, са много препрека и романтичних заплета, али и са срећним исходом и крунисањем те љубави браком.

Савремено приређивање за штампу ове књиге, у реализацији двојице репрезентативних познавалаца српске књижевности и културе 19. века, проф. др Горана Максимовића са Филозофског факултета у Нишу и вишег кустоса народног музеја у Нишу Јована Младеновића, има велики значај за истраживање културне и књижевне прошлости Ниша и јужне Србије. На основу свега изложеног, као и читавог низа других чинилаца, које овде због природе текста овог критичког осврта нисмо поменули, ново издање путописа Милана Ћ. Милићевића *Путничка писма из Ниша у лето 1882. године*, препоручујемо истраживачима и најширој књижевној публици која се интересује за нашу новију прошлост.

*Милан Д. Јовановић*

## НОВО ЧИТАЊЕ МИЛЕТЕ ЈАКШИЋА

(Милета Јакшић, *Из моје бележнице*, прир. Зорица Хаџић, Академска књига, Нови Сад 2010)

Неоспорна је чињеница да је услед незаинтересованости или можда чак и неразумевања водећих књижевних критичара прве половине XX века, Милета Јакшић био једна од највећих загонетки наше литературе. Захваљујући у првом реду оштрој критици Љубомира Недића објављеној у мостарској *Зори* сада већ давне 1900. године поводом изласка прве Јакшићеве песничке збирке *Песме* (Велика Кикинда 1899), као и видљивим одсуством интересовања за његово стваралаштво од стране Јована Скерлића, алфе и омеге српске књижевне критичарске јавности с почетка прошлог века (напоменимо да је Скерлић у својој *Историји српске књижевности*, упркос чињеници да је Милету Јакшића декларисао као „најбољег песника старе Војво-

дине“ уз, разуме се, Вељка Петровића, његову поезију одредио као прошлост коју замењује модерна поезија Дучића и Ракића), разноврстан опус овог писца (окушао се у писању поезије, драме, приповетке, књижевности за децу) остао је у некој врсти „књижевног“ запећка. Занимљив је и податак да чак ни чињеница да је Богдан Поповић у своју чувену *Антологију новије српске лирике* (Загреб, 1911) уврстио чак четири Јакшићеве песме (*Летња ноћ*, *Весело је*, *Голгота*, *Песник и песма*), није значајно допринела афирмацији овог писца на домаћој књижевној сцени.

С друге стране, видимо и да је захваљујући управо Скерлићу, Недићу и Поповићу Милета Јакшић за нашу књижевну јавност био преваходно песник, док су остали видови његовог стваралаштва (приповетке, драме и књижевност за децу) вешто маргинализовани. Тек средином осме деценије XX века појавом књиге Драгише Витошевића: *Српско песништво 1901–1914* (Београд 1975), Милета Јакшић добија место у историји српске књижевности које и заслужује. Значајан прилог том новом „откривању“ Милете Јакшића, не само као песника, него и као приповедача, романијера и драматурга дала је Зорица Хаџић приредивши избор из пишчеве рукописне заоставштине која се чува у Рукописном одељењу Матице српске у Новом Саду, Милета Јакшић: *Из моје бележнице* (Академска књига, Нови Сад 2010), а не треба заборавити ни преписку *Судари Милете Јакшића*, коју су за штампу пре неколико година (тачније у Новом Саду 2005) приредили Миливој Ненин и Зорица Хаџић, а која је нашој младој ауторки послужила као идеалан „spiritus movens“ за настанак значајног приређивачког подухвата о коме овога пута говоримо.

У предговору који је, видећемо, нимало случајно насловљен синтагмом „*Ђиљани пољски*“ Милете Јакшића, приређивач стављајући се у позицију просечног читаоца-истраживача истиче да је највећа вредност рукописне заоставштине Милете Јакшића у пружању јединствене прилике заинтересованом читаоцу да продре у разноврсну пишчеву књижевну радионицу, не би ли на тај начин што прецизније уочио тематску, стилску и жанровску разноликост његовог стварања. Стога бележнице писане углавном пишчевом руком откривају заправо хетерогеност његовог стваралачког замаха (дневнички записи, скице за приповетке, песме, драме, концепт за роман), те на тај начин афирмишу Јакшића не само као песника, већ и као приповедача, романописца и драмског писца. Видимо, дакле, да нам ови Дневници јасно стављају до знања да се Јакшић паралелно бавио и прозом и поезијом што баца сасвим нови поглед на његову стваралачку личност у склопу српске модерне. У првом реду овде мислим на *Грађу за Роман усамљена човека* захваљујући којој је Зорица Хаџић успела да реконструире фабулативну нит овог романа и на тај начин значајно допринесе

разумевању Јакшићеве поетике (позната је чињеница да је појава романа у епохи модерне права реткост).

Између осталог, у предговору, Зорица Хацић даје прецизне податке о бележницама које приређује – време и место настанка, садржај, жанровско одређење, али истовремено и скреће пажњу на лектире које су заокупљале пишчеву пажњу и вероватно имале знатан утицај на развој његове стваралачке мисли (Виланд, Хајне, Гете, Шопенхауер...).

Дневници и бележнице доносе, пре свега, понеки интересантан запис о народним обичајима, веровањима, легендама, као и записе појединих песама (*Бадње вече, Ноћ...*) и нацрте за поједине приповетке (нпр. *Свирач – црта из сеоског живота, Лаза...*).

Бележнице осим поменутих нацрта за поједине приповетке и роман, садрже и Јакшићеве анегдоте о стрицу Ђури Јакшићу (*Ђура учи свог млађег брата Јоцу да црта, Све је ишло добро док није дошао до - ува. Јоца погрешно једанпут и други и трећи пут. Ђура га – ћуши. Јоца му опсује матер и побегне. На том се свршило учење. Нестрпљив учитељ а ђак исто тако*, стр. 102–103), записе о Лази Костићу који је често долазио у Хопово док је Јакшић у Монашкој школи предавао српски, историју и омитику (1896–1899). Костић је на Јакшића оставио веома занимљив утисак (*Шетао сам се са њим по бреговима. Он јури кад иде, једва га стижем. – Спава до 11 сати зајутра на се онда лагано умива, облачи – до подне. Неговао је своје тело*, стр. 104). Није заборавио ни познанство са Војиславом Илићем које датира још из новосадских гимназијских дана (поледња деценија XIX века). У Јакшићевом сећању наш велики песник остао је као врсан познавалац руске литературе (преводио Љермонтова) који је волео много да пије. Интересантна су и пишчева промишљања о појединим теоријским проблемима, нпр. о слободном стиху – *Песма у слободним стиховима није песма, него просто поезија јер задатак песме је да поезију стегне у ритам и да јој чврст облик, а слободан стих је расут, разуђен и лабав*.

Доказ да Милета Јакшић није био имун на глас критичарске јавности проналазимо у делу који се надовезује на *Бачки дневник*, у коме је Зорица Хацић открила песму *Песников празник* која представља песников одговор на негативну критику Љубомира Недића објављену у мостарској *Зори* поводом изласка прве песничке збирке Милете Јакшића (*Песме*, Велика Кикинда, 1899). Овим Јакшићево интересовање за савремене књижевне токове никако није исцрпљено. Наиме, у *Бележници 1918* – откривамо занимљиво пишчево виђење развоја модерне поезије: *Писати јасно и просто - то правило не [нечитка реч] данашњи писци. Писати нејасно и замршено, запетљано – испале да је њино правило. Они пишу да често нема ни репа ни ушију – тако као*

*кад би се све речи из речника просуле на једну гомилу – прво би их требало размрсити, довести у ред да се од тих добије неки смисао.*

Најинтересантнији и најоригиналнији део ове књиге по мом мишљењу је онај који се односи на реконструкцију фабуле заметка Јакшићевог *Романа усамљеног човека*. Својом веома јасно наглашеном историјском специфичношћу (*Изгледало је као да се власт и народ завадили. А тако је канда и било. Ове промене биле су последица некаквих буна, немира, социјалистичких и политичких агитација. У месту је настало неко врење, комешање. Власт се тргнула и почела боље мотрити на те појаве и узела друге манире у свом понашању према народу. Једном речју старо је време прошло а ново је настајало али се још није определило*), временски оквир у који је писац сместио радњу свог првенца обезбеђује причу о несхваћеном чиновнику Миленку Јаковљевићу кога почиње да крави љубав, о грамзивом сеоском кнезу, бележнику и пароху, њиховим женама и превеликој жељи за влашћу. Овакав романескни оквир дозвољава писцу могућност за расправу о вери, моралу, васпитању, друштву, а напослетку и о појединцу и његовом сукобу са светом а онда и са самим собом (ликови Миленка Јаковљевића и Ирене Алексијевић, односно Милете Јакшића и његове супруге Зорке Андрејевић).

На самом крају књиге дат је *Животопис Милете Јакшића*, који је осим тога што нам пружа прегледан и систематичан увид у живот писца значајан и по томе што је приређивач, Зорица Хацић, на основу њега успела да повеже пишчев животни и стваралачки пут ненаметљиво дајући своја запажања која ће у многоме користити будућим проучаваоцима Јакшићевог дела: *У бележницама је, много година касније, записао да је, када је после ферија одлазио из Црње у Нови Сад, у своје сандуке стављао грудве земље свог завичаја. (Тај детаљ из живота Милета Јакшић је искористио и у приповетци „Rosa rosae“).*

Према томе, у овој књизи, како то рече и Зорица Хацић у свом предговору, налазе се расути *Љиљани пољски* (За Милету Јакшића ‘љиљани пољски’ симбол су Христове мисли да човек не живи само од хлеба, већ и дух узима проценат од тела. И на крају, треба истаћи чињеницу да у бележници, како је уочила и Зорица Хацић, постоји траг да је Милета своју збирку приповедака намеравао да назове управо *Љиљани пољски*) – *записи који ће, надамо се, открити једног другог Милету Јакшића.*

Ја сам у то апсолутно сигурна.

Светлана Милашиновић